

Н. Грущинська,
кандидат економічних наук, доцент,
Інститут світової економіки і
міжнародних відносин НАН України

ІНТЕГРАЦІЙНО-ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК В УМОВАХ НЕОБХІДНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ООНОВЛЕННЯ

У статті розкривається взаємозв'язок інтеграційних, дезінтеграційних процесів та міжнародної спеціалізації й кооперації, підкреслюється необхідність технологічного оновлення національних економік.

Ключові слова: інтеграція, дезінтеграція, міжнародно-спеціалізована продукція, міжнародно-спеціалізоване виробництво, технологічне оновлення, глобалізація, взаємодоповнення.

Грущинская Н. Интеграционно-дизинтеграционные тенденции развития национальных экономик в условиях необходимого технологического обновления.

В статье раскрывается взаимосвязь интеграционных, дезинтеграционных процессов и международной специализации и кооперации, подчеркивается необходимость технологического обновления национальных экономик.

Ключевые слова: интеграция, дезинтеграция, международно-специализированная продукция, международно-специализированное производство, технологическое обновление, глобализация, взаимодополнение.

Gruschinska N. Integration-disintegration trends in national economies in terms of necessary technological renewal.

The paper reveals the relationship of integration, disintegration processes and international specialization and cooperation, stressing the need of technological updating of national economies.

Key words: integration, disintegration, and International products internationally specialized production, technological renewal, globalization, complementarity.

Індустріальна епоха продемонструвала значні темпи економічного розвитку, що спричинило диверсифікацію міжнародних економічних відносин. Зовнішня торгівля, вивезення капіталу, міжнародна міграція робочої сили, валютно-фінансові відносини

є основою економічної глобалізації. У сучасному світі важливе значення має вибір стратегії глобального і національного економічного розвитку з огляду, насамперед, на обмеженість природних ресурсів традиційного виробництва, з одного боку, та збільшення кількості населення – з другого. Постіндустріальна цивілізація характеризується зростанням обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, лібералізацією, диверсифікацією ринку технологій, загостренням глобальної конкуренції, зростанням ролі інформаційних технологій. Зростаюча залежність економік різних країн, єдність світового господарства, поглиблення міжнародного поділу праці визначають рівень та масштаби економічної глобалізації.

Невід'ємною частиною сучасного цивілізаційного розвитку є інтеграційні процеси. Економічна інтеграція має у своїй основі ряд об'єктивних чинників, серед яких найважливіше місце займають: глобалізація господарського життя; поглиблення міжнародного поділу праці; загальносвітова за своїм характером науково-технічна революція; підвищення відкритості національних економік. У сучасних умовах розвиток стійких економічних зв'язків між країнами і особливо між їх фірмами на основі міжнародного поділу праці прийняло глобальний характер. Глобалізація господарського життя найбільш інтенсивно йде на регіональному рівні, так як велика частина фірм має контакти з фірмами сусідніх країн. Тому одна з основних тенденцій глобалізації світового господарства – створення навколо тієї чи іншої країни або групи найбільш розвинених країн інтеграційних зон, великих економічних мегаблоків. У свою чергу в рамках регіональних інтеграційних блоків іноді формуються субрегіональні осередки інтеграції, що особливо характерно для Тихоокеанського регіону. Під впливом НТП посилюється предметний, технологічний поділ праці на внутріфірмовому і міжкраїновому рівнях. Зростає взаємозв'язок (взаємозалежність) виробників окремих країн на основі не тільки обміну результатами праці, а й організації спільного виробництва на базі кооперування, комбінування, взаємодоповненості виробничо-технологічних процесів. Інтенсивний розвиток кооперування між фірмами різних країн призвів до появи великих міжнародних виробничо-інвестиційних комплексів, ініціаторами створення

яких найчастіше є ТНК. Глобалізація економічного розвитку впливає з глибокої взаємозалежності складових частин світового господарства, з його єдності та цілісності, що посилюється в умовах широкого розгортання інтернаціоналізації виробництва, інтенсифікації інтеграційних процесів.

Проблематика інтеграційних процесів висвітлюється в працях Ю.М. Пахомова (а саме принцип взаємодоповнення) [1–3], А.С. Філіпенко. Особливості інтеграції країн Східної Європи розкриваються в роботах В.С. Будкіна, В.С. Загашвілі, В.Б. Кондрат'єва, Ю.Л. Адно, В.Г. Барановського. Питання інтеграції розглядаються як в економічному, так і політичному аспектах. Серед зарубіжних авторів слід виділити К. Дойча, Р. Шермергорна, А. Тойнбі [4; 5]. Категоріальний апарат міжнародної спеціалізації, а саме визначення міжнародно-спеціалізованого виробництва та продукції, окреслюється в роботах російського економіста І.А. Спірідонова, визначення ефективності міжнародної спеціалізації проводиться в роботах А.С. Бурова [6; 7].

Метою статті є розкриття взаємозв'язку інтеграційних та дезінтеграційних процесів й міжнародної спеціалізації та кооперації з урахуванням необхідності технологічного оновлення національних економік.

Якщо VII ст. – перша половина XX ст. стали епохою формування незалежних національних держав, то в другій половині XX ст. почався зворотний процес. Нова тенденція спочатку (з 1950-х) отримала розвиток лише в Європі, але потім (з 1960-х) поширилася й на інші регіони (наприклад, процеси у Північній та Південній Америці зі створенням інтеграційних об'єднань НАФТА, МЕРКОСУР).

У цей період країни добровільно відмовляються від повного національного суверенітету й утворюють інтеграційні об'єднання з іншими державами. Головною причиною цього процесу є прагнення до підвищення економічної ефективності виробництва, а сама інтеграція носить економічний характер. Бурхливе зростання економічних інтеграційних блоків відображає розвиток міжнародного розподілу праці і міжнародної виробничої кооперації. У міру розвитку міжнародної кооперації

формується транснаціональні корпорації, організуючи виробництво в міжнародному масштабі і регулюючи світовий ринок. Результатом міжнародного розподілу праці і міжнародної виробничої кооперації є розвиток міжнародного усупільнення виробництва – інтернаціоналізація виробництва. Вона економічно вигідна, оскільки, по-перше, дозволяє найефективніше використовувати ресурси різних країн, а по-друге, дає економію на масштабі. Ефект масштабу є наслідком економічної інтеграції, успішного об'єднання країн, що призводить до поліпшення економічних, соціальних та інших показників.

Разом з тим поряд із глобальною інтеграцією проявляються дезінтеграційні тенденції, і не лише у світовому масштабі, а й у межах окремих країн. В основі процесів дезінтеграції та інтеграції лежать, відповідно, відцентрові та доцентрові тенденції. Вони є взаємозалежними та взаємообумовленими, що знайшло відображення у "парній" концепції відцентрових та доцентрових тенденцій у соціальному житті.

Відомий американський етнополітолог Річард Шермергорн застосував цю концепцію для аналізу процесів етнополітичної дезінтеграції та інтеграції. Він також довів, що відцентрові сили, як правило, присутні серед підлеглих етнічних спільнот, а доцентрові – серед домінуючих. Це теж можна вважати однією із закономірностей етнополітичних процесів.

Причини дезінтеграції такого типу зрозумілі – силовий вплив, військовий, економічний, політичний або загроза їх застосування.

Причинами виникнення в одних регіонах світу процесів інтеграції, а в інших – дезінтеграції є нерівний соціально-економічний та етнополітичний розвиток. Прикладом може служити Європа, де в Західній частині панують інтеграційні процеси, а в Східній частині – дезінтеграційні тенденції. Поясненням є те, що Західну і Східну Європу розділяє ціла епоха – приблизно у 100–150 років.

Західна Європа перша вступила у постіндустріальну і частково навіть в інформаційну стадію свого розвитку. Цим стадіям притаманні занепадаюча роль національної держави, поміркований суверенітет, послаблення націоналізму, зріла ринкова економіка, розвинуте громадянське суспільство, відкритість, демократизм, політичні методи вирішення конфліктів,

децентралізація, панування принципів федералізму та/чи регіоналізму, пріоритет прав людини тощо. Все це нейтралізує відцентрові сили, знімає численні протиріччя, послаблює конфлікти, створює сприятливий ґрунт для об'єднавчих тенденцій.

Східна Європа все ще перебуває на індустріальній, а подекуди й на доіндустріальній стадії розвитку, яким притаманні такі риси, як доринкова економіка, будівництво національних держав, абсолютизація суверенітету; піднесення етнонаціоналізму, відсутність громадянського суспільства, панування принципів централізму та унітаризму, силові методи вирішення конфліктів тощо.

Східна Європа знаходиться на тому етапі розвитку, який Західна Європа мала у ХІХ ст., але успішно його подолала. Для подолання дезінтеграційних процесів, характерних для частини посттоталітарних країн, у тому числі й України, держави мають акумулюватися і визначити напрямки розвитку та вектори інтеграції.

Слід додати, що, по-перше, дезінтеграція найчастіше призводить до скорочення контактів, послаблення взаємозв'язків та взаємодій між складовими частинами раніше цілісної системи (політичної нації, суспільства, держави, міждержавного утворення), а також занепаду діяльності спільних координаційних інститутів.

По-друге, процес дезінтеграції не можна розглядати як однозначно негативний або однозначно позитивний. Тому що, з одного боку, він спонукає до послаблення, занепаду, часом і розчленування багатонаціональних держав, а з другого – до народження нових чи відродження старих національних держав.

Рушійною силою дезінтеграційних процесів виступають переважно етнічні та політичні еліти. Загалом дезінтеграційні процеси, особливо на міждержавному, міжнародному рівні, є свідченням входження та/чи перебування якогось народу (народів) на етапі національно-державного будівництва, а також засобом створення та збереження своєї національної держави. Підтвердженням тому є посилення процесів націоналізму та дезінтеграційні процеси у Східній Європі.

Однак домінуючою залишається тенденція до світової економічної інтеграції. Процес інтеграції є об'єднанням в єдине ціле раніше роз'єднаних частин або елементів на основі їх

взаємозалежності та взаємодоповненості. Як приклад, можна навести політику Китаю, який намагається впровадити власну модель інтеграції взаємодоповненості господарських комплексів у регіонах Монголії, Казахстану, Росії. Термін "взаємодоповненість" і був висунутий китайською стороною [1, с. 217].

Тенденції міжнародної спеціалізації провідних країн світу дають можливість найглибше постежити процеси взаємодоповнення. Слід зауважити, що під міжнародною спеціалізацією виробництва (МСВ) розуміється така форма поділу праці між країнами, при якій зростання концентрації однорідного виробництва й усунування праці у світі відбувається на основі процесу диференціації національних виробництв, виділення в самостійні (відособлені) технологічні процеси, в окремі галузі і підгалузі виготовлення однорідних продуктів понад внутрішні потреби, що викликає все більше взаємне доповнення диференційованих національних комплексів. Вказані процеси знаходять віддзеркалення в інтенсифікації міжнародного обміну товарами, послугами, науково-технічними знаннями.

Процеси дезинтеграції супроводжують послаблення міжнародних коопераційних зв'язків між країнами, сприяючи розформуванню наявних напрямів міжнародної спеціалізації і в той же час підштовхуючи до знаходження нових, характерних для самостійної національної економіки.

На всіх історичних етапах, а на сучасному особливо, для міжнародної спеціалізації виробництва характерні динамічність процесів, безперервна зміна її видів, напрямів, перехід до складніших форм, що породжуються глибинними змінами в суспільному виробництві, зрушеннями в структурі всесвітніх потреб, дією НТП.

Враховуючи, що міжнародна спеціалізація виробництва розвивається в двох напрямках – виробничому та територіальному, можна визначити, що на етапі сучасного розвитку світового господарства, обумовленому глобальними та інтеграційними процесами, ці два напрямки трансформуються та переплітаються. Визначити напрямок міжнародної спеціалізації певної країни в одному виді неможливо. Якщо в 50-х рр. ХХ ст. можна було зазначати, що Італія спеціалізується на виробництві вина, а Чехія – на виробництві скловиробів, то на початок ХХІ ст.

так стверджувати неможливо. Пояснити прогрес розвинутих країн можна через їх технологічну домінанту. В такому сенсі цікавим постає питання міжнародної спеціалізації країн, що розвиваються, нових індустріальних країн та пострадянських країн, в тому числі України, про що мова піде нижче.

Одне з центральних місць у проблематиці методології міжнародної спеціалізації виробництва займає визначення понять "міжнародно-спеціалізована галузь" і "міжнародно-спеціалізована продукція". Без з'ясування цих понять важко або навіть неможливо реально оцінити зростання дії міжнародної спеціалізації на міжнародний товарний обіг, виявити конкретні взаємозв'язки між внутрішньою і міжнародною спеціалізацією виробництва, проводити аналіз проблем міжнародної спеціалізації виробництва.

Не можна не погодитись з визначенням російського економіста І.А. Спірідонова, який виокремлює такі напрями: "у галузевому розрізі під МСВ слід розуміти сукупність галузей сфери матеріального виробництва будь-якої країни, що беруть найбільш активну участь у міжнародному поділі праці, що склалася" [6, с. 121]. Галузі, що визначають характер міжнародної спеціалізації країни, є міжнародно-спеціалізованими галузями з такими характерними ознаками: значно вища частка експорту у виробництві в порівнянні з іншими галузями, зазвичай вища питома вага таких галузей у виробництві даної країни порівняно з їх часткою у світовому виробництві, вищий рівень розвитку внутрігалузевої спеціалізації і кооперації. З поняттям "міжнародно-спеціалізована галузь" тісно пов'язано й уточнює його поняття "міжнародно-спеціалізована продукція". До останньої належить продукція, яка є предметом двосторонніх і багатобічних угод про МСВ, про розділення виробничих програм. Міжнародно-спеціалізованими є також товари, що виробляються в одній або декількох країнах. Серед них продукція міжнародних корпорацій, що здійснюють поділ праці між своїми виробничими підприємствами, розташованими в різних країнах.

Визначення вищезазначених понять є загальноприйнятим, але розуміння його повинно враховувати процеси трансформації у світовому господарстві. У зв'язку з цим запропоновано визначення наступного характеру: "міжнародно-спеціалізована

галузь – галузь технологічно оснащена, ефективність діяльності якої найбільша серед галузей даної країни" [8, с.131].

Тракування "значно вища частка експорту у виробництві в порівнянні з іншими галузями" можна піддати сумніву, по-перше, тому, що в країні може бути розвинуто декілька галузей, а по-друге, слід враховувати віддачу для національної економіки від міжнародної спеціалізації, яка для двох різних галузей може бути непропорційна витратам.

Країна може мати високі показники частки експорту у виробництві у порівнянні з іншими галузями, але експортуючи товари можуть не отримувати ефекту, але в той же час в іншій галузі мати нижчі показники експорту, але віддача від експорту буде вища.

Витрати на виробництво продукції, що піде на експорт, можуть перевищувати в першому випадку прибутки. Дані процеси можна пояснити ціновою політикою продукції, що експортуються. Такі процеси ще раз підтверджують необхідність технологічного оновлення економік країн та значний розрив, який постійно збільшується, між країнами розвинутими та країнами, що розвиваються. Але з другого боку, не слід зменшувати місце та роль інших галузей країни, продукція яких є більш стабільною та доступною для інших країн і це може не давати можливостей збільшити кількість експорту високотехнологічних товарів порівняно зі стандартними.

Повертаючись до визначення понять міжнародно-спеціалізованої галузі та міжнародно-спеціалізованої продукції, наведемо визначення міжнародно-спеціалізованої продукції – це технологічно оновлена продукція, інноваційна за своїм змістом, її впровадження супроводжується економічним ефектом галузі. Розглядаючи ефект детальніше, слід зауважити, що безперечним є ланцюг I: визначення місця країни в міжнародному поділі праці; міжнародно-спеціалізована продукція, яка заповнює міжнародно-спеціалізовані галузі, які формують міжнародну спеціалізацію країни. Проте цей ряд скоріше притаманний розвинутих економікам, а країни, що розвиваються, на сучасному етапі повинні мати інші шляхи виходу на міжнародний ринок. Для таких країн можливим є ланцюг II:

Імпортування товарів та відсутність власного виробництва – початковий етап включення у процеси спеціалізації: на основі власних ресурсів розвиток технологічної спеціалізації, а саме виконання окремих операцій (збирання, зварювання тощо) – подетальна спеціалізація (виготовлення окремих частин, компонентів продуктів) – предметна спеціалізація (виготовлення готових продуктів).

Розглядати еволюцію розвинутих країн виходу на міжнародний ринок як приклад для країн, що розвиваються, можна лише частково, особливо на початкових стадіях. Загальна концепція не може бути повторена. Для розвинутих країн була характерна міжнародна міжгалузева спеціалізація виробництва (МСВ) і відповідний обмін продукцією однієї комплексної галузі на продукцію іншої – міжнародна спеціалізація виробництва на рівні первинних галузей – внутрігалузева МСВ і відповідний обмін товарами-аналогами із споживчими характеристиками, що розрізняються, – розвиток міжнародної спеціалізації через обмін комплектуючими, який активно розвивається і на сьогодні.

З даних тверджень можна зазначити, що країнам мало розвинутих та з перехідною економікою не вдасться пройти еволюційний шлях розвитку своїх економік як міжнародно-спеціалізованих – це неможливо з урахуванням сучасних стрімких технологічних, глобальних процесів. Участь даних країн у міжнародному поділі праці є можливою тільки з акумуляцією своїх можливостей, як правило – це робоча сила, природні ресурси.

Технологічні процеси в більшості країн світу (70% країн світу є країнами, що розвиваються) відбуваються повільними темпами, а в значній їх частині не відбуваються взагалі. Якщо вони і можуть мати ознаки спеціалізації, то це, як правило, далеко не міжнародного характеру, а регіонального.

Важливим питанням є визначення віддачі від міжнародної спеціалізації, або інакше кажучи, ефективності міжнародної спеціалізації для економіки країни. Дане питання не розкрито у вітчизняній літературі, частково зустрічаються методологічні вказівки щодо визначення регіональної спеціалізації. Так, наприклад, російський економіст А.С. Буров [7, с. 25] зазначає наступну методику:

$$\text{Реф.} = \sum \text{Вбв} \text{ЧОбв} - \sum \text{Вев} \text{ЧОев} + \sum \text{Вев} \text{ЧОев} - \sum \text{Віб} \text{ЧОбв} + \text{Екп},$$

(1)

де Вбв – вартісна оцінка одиниці імпортової продукції; Обв – річний обсяг імпорту продукції (натур.одиниці); Вев – витрати на одиницю в-продукції; Оев – річний обсяг експорту в-спеціалізованої продукції (натуродиниці); Вев – зовнішньоторговельна ціна одиниці в-експортованої продукції; Віб – зовнішньоторговельна ціна одиниці б-імпортованої продукції; Екп – ефект від концентрації виробництва; Реф. – річний економічний ефект міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва.

У наведеній методиці міжнародна спеціалізація розглядається разом з кооперуванням. Це означає, що для розрахунків ефекту та ефективності міжнародної спеціалізації та кооперування придатні загальноприйняті методи оцінки експорту та імпорту. Разом із загальним ефектом міжнародної спеціалізації та кооперування слід окремо оцінювати ефективність кожної експортної та імпортової операції. Дану формулу можна відкорегувати, доповнивши ефект від концентрації виробництва (Екп) економічним ефектом заходів науково-технічного прогресу (Est).

Під виробничою концентрацією розуміється густина розміщення ринкових структур і сукупність різної питомої ваги агентів ринку за обсягом пропозиції і попиту. Мале число фірм на ринку, а значить, й їх мала густина свідчить про високий рівень концентрації продавців. У граничному випадку густина рівна одиниці, тобто відповідає монопольному ринку. При заданій кількості фірм на ринку, чим більше вони відрізняються одна від одної за об'ємом реалізації товару, тим вище рівень концентрації продавців на ринку. Ефект від концентрації виробництва напряму залежить від конкурентоспроможності економіки, її монопольний або вільний характер справляє значний вплив на результат розрахунку загального ефекту міжнародної спеціалізації. Проте в сучасних технологічно оновлених умовах домінуючу роль у виробництві займають заходи науково-технічного прогресу.

Доповнення ефекту від концентрації виробництва ефектом науково-технічного прогресу можна вважати процесом, при якому відбувається врахування ще більших факторів, що впливають на ефект міжнародної спеціалізації. Не можна стверджувати, що науково-технічний прогрес характерний для

економік монопольного типу. Це суперечить самій суті монополії. Безумовно, НТП характерний для економік провідних, в яких концентрація виробництва висока завдяки вільному ринку.

Економічний ефект заходів науково-технічного прогресу (Est) використовується для оцінки рівня інноваційної діяльності національної економіки розраховується за формулою

$$Est = Rst - Vst, \quad (2)$$

де Est – економічний ефект заходів науково-технічного прогресу за розрахунковий період; Rst – вартісна оцінка результатів здійснення заходів за розрахунковий період; Vst – вартісна оцінка витрат на здійснення заходу науково-технічного прогресу за розрахунковий період [8, с. 234].

У результаті, формула розрахунку ефекту від міжнародної спеціалізації буде мати вигляд

$$Ref. = \sum V_{бв} ЧО_{бв} - \sum V_{ев} ЧО_{ев} + \sum V_{ев} ЧО_{ев} - \sum V_{іб} ЧО_{бв} + Est. \quad (3)$$

Проведемо розрахунки ефекту від міжнародної спеціалізації для економік країн, що наводилися вище, та України (табл. 1).

Т а б л и ц я 1

Результати розрахунків ефекту від міжнародної спеціалізації для економік країн (США, Японія, Німеччина, Україна) на 2008 р.

Країна	Екп – ефект від концентрації виробництва	(Est) економічний ефект заходів науково-технічного прогресу	Ефект від міжнародної спеціалізації	
			при використанні коефіцієнту Екп	при використанні коефіцієнту Est
США	5,2	6,1	3,4	4,2
Японія	4,9	7,1	3,5	3,9
Німеччина	4,5	5,1	2,8	3,2
Україна	0,2	1,2	0,42	0,51

Джерело: розраховано за даними Outline of the U.S. Economy, Bureau of Economic Analysis: Selected NIPA tables (Lots of U.S. economic data), National Bureau of Economic Research (USA) Economics material from the organization that declares Recessions and Recoveries.

Economic survey of Japan 2008: Reforming the labour market to cope OECD with increasing dualism and population ageing.

ExportNation Global Export Import Statistics <http://www.iht.com/articles/2008/01/03/business>

З табл. 1 видно, що наявність коефіцієнту, який використовується для оцінки рівня інноваційної діяльності національної економіки, дає чіткіше уявлення про стан ефекту від

міжнародної спеціалізації, проте особливої різниці між впровадженням коефіцієнтів не можна зафіксувати. Це свідчить про взаємодоповнення даних категорій: ефекту від концентрації виробництва та економічного ефекту заходів науково-технічного прогресу. Збільшення інноваційного забезпечення галузі призведе до зростання концентрації виробництва та в результаті до збільшення коефіцієнту ефекту міжнародної спеціалізації. Дані табл. 2 значно різняться з даними табл. 1, це пояснюється впливом глобальної кризи 2008–2009 рр. Японія станом на 2010 р. мала оптимальні прогресивні показники, на жаль, очевидно, що на 2011 р. вони будуть значно нижчими, що пояснюється впливом природних катаклізмів.

Т а б л и ц я 2

Результати розрахунків ефекту від міжнародної спеціалізації для економік країн (США, Японія, Німеччина, Україна) на 2010 рік

Країна	Екп – ефект від концентрації виробництва	(Est) економічний ефект заходів науково-технічного прогресу	Ефект від міжнародної спеціалізації	
			при використанні коефіцієнту Екп	при використанні коефіцієнту Est
США	4,2	4,1	3,0	2,7
Японія	5,6	7,1	4,6	6,4
Німеччина	3,5	3,1	1,8	1,0
Україна	0,2	0,6	0,12	0,3

Джерело: розраховано за даними Outline of the U.S. Economy, Bureau of Economic Analysis: Selected NIPA tables (Lots of U.S. economic data), U.S. Economic Calendar, U.S. Dept of Commerce - Bureau of Economic Analysis, OECD's United States country Web site and OECD Economic Survey of the United States, National Bureau of Economic Research (USA) Economics material from the organization that declares Recessions and Recoveries; Economic survey of Japan 2010: Reforming the labour market to cope OECD with increasing dualism and population ageing; ExportNation Global Export Import Statistics Дан і табл.1.4.2. <http://www.iht.com/articles/2010/01/03/business>; Federal Statistical Office Germany

У зв'язку з вищенаведеними розрахунками постає питання чи коректно розділяти міжнародну спеціалізацію виробництва на два напрями (виробничий, територіальний)? Якщо дотримуватись таких позицій, то для економік менш розвинутих доцільним було б не намагатися впроваджувати міжгалузеву, внутрішньогалузеву спеціалізацію, а піти по шляху територіального напрямку: об'єднання країн, регіонів для виробництва певного товару.

Питання спільного розвитку через територіальні ознаки піднімаються в роботах як політологічного, так і економічного напрямку, що підкреслює їх неоднозначність. Так, в роботах Ю.М. Пахомова автор зазначає вихід України із економічної ситуації, що склалася, лише шляхом об'єднання та кооперації з Російською Федерацією, пояснюючи це принципом взаємодоповнення та необхідністю підтримки однієї країни іншою в сучасних умовах [1, с. 233]. Такі напрями можуть як сприяти розвитку країн-учасниць об'єднань, так і ще більше відокремити від провідних економік через відсутність модернізаційних тенденцій та неможливість впровадження наявного потенціалу.

Можливим є шлях об'єднання по принципу взаємодоповнення з можливістю сумісної подальшої співпраці з провідними економіками на умовах ланцюга П, зазначеному вище, проте в такому випадку постає питання суверенітету та незалежності кожної з держав-учасниць об'єднання.

Отже, в процесах сучасності, обумовлених трансформаційними змінами глобалізації, технологічними оновленнями, змінюються теоретичні основи даних процесів, а тим більше такої форми міжнародних економічних відносин, як міжнародна спеціалізація виробництва. Чіткий розподіл її по напрямках (територіальний, виробничий) неможливий, тому сучасний характер міжнародної спеціалізації можна визначити як виробничо-територіальний з тенденцією до переваги виробничого. Крім того, особливе місце в формуванні напрямів спеціалізації національної економіки відіграють інтеграційні процеси. Зв'язок інтеграції та спеціалізації можна представити у двох формах: перша полягає у тому, що чим вищий етап інтеграційного угруповання, тим більше економік країн взаємопов'язуються та взаємодоповнюють одна одну. Прикладом може бути Європейський Союз. Друга форма: зв'язок розвинутих економік, приклад: взаємодоповнюючі тенденції в співпраці США та КНР.

На жаль, можна констатувати, що національна економіка України не конкурує на міжнародному ринку, економічний ефект від міжнародної спеціалізації незначний через незначні обсяги експорту. Це дає підстави констатувати необхідність зміни стратегії, моделі розвитку України.

Список використаної літератури:

1. Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. Т. 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации; Кн. 2. Китайско-Дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины / Ю.Н. Пахомов, Ю.В. Павленко, Д.М. Бондаренко, Л.С. Васильев, А.З. Гончарук; Ин-т мировой экономики и междунар. отношений НАН Украины. – К.: Наук. думка, 2008. – 639 с.
2. Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. Т. 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации; Кн. 1. Мусульманско-африканская и индийско-южноазиатская цивилизации / Ю.Н. Пахомов, Ю.В. Павленко, Д.О. Варнаровский, Л.С. Васильев, Н.И. Вергелес; Ин-т мировой экономики и междунар. отношений НАН Украины. – К.: Наук. думка, 2008. – 544 с.
3. Пахомов Ю.М. Проблемы взаимодействия и взаимодополнения Украины и России в контексте мирового опыта / Ю.М. Пахомов // Экономика і прогнозування. – 2003. – № 4. – С. 22–37.
4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм // Тексты по истории социологии XIX–XX веков. – М.: Наука, 1994. – С. 284–292.
5. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории: Сборник / А. Дж. Тойнби / Пер. с англ. – М.: Рольф, 2002. – 592 с.
6. Спиридонов И.А. Мировая экономика. Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. / И.А. Спиридонов. – М.: Инфра-М, 1999. – 272 с.
7. Буров А.С. Международный маркетинг. Учебное пособие / А.С. Буров. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К°", 2004. – 284 с.
8. Грущинська Н.М. Міжнародна спеціалізація економіки України в умовах технологічних трансформацій. Монографія / Н.М. Грущинська. – К.: Стило, 2011. – 346 с.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2011 р.